

РОЖОК Л. П.,
магістр права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 342.7(477)

ПОНЯТТЯ «ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ» ТА ЇХ МІСЦЕ В ПРОЦЕСУАЛЬНИХ АКТАХ СУДУ

У статті досліджується поняття правових позицій Конституційного Суду України, місце правових позицій у рішеннях, висновках, ухвалах Конституційного Суду України. Надається узагальнена характеристика правових позицій у єдиному органі конституційної юрисдикції України.

Ключові слова: *правова позиція, інтерпретаційні акти, Конституційний Суд України.*

В статье исследуется понятие правовых позиций Конституционного Суда Украины, место правовых позиций в решениях, выводах, постановлениях Конституционного Суда Украины. Предоставляется обобщенная характеристика правовых позиций в единственном органе конституционной юрисдикции Украины.

Ключевые слова: *правовая позиция, интерпретационные акты, Конституционный Суд Украины.*

The article examines the concept of legal positions of the Constitutional Court of Ukraine. Place legal positions in the decisions, conclusions of the Constitutional Court of Ukraine. Available generalized description of the legal position in a single body of constitutional jurisdiction in Ukraine.

Key words: *legal proposition, interpretation acts, Constitutional Court of Ukraine.*

Вступ. Із розвитком конституційного судочинства, практичної діяльності Конституційного Суду України (далі – Суд, Конституційний Суд, КСУ) особливо актуальним і необхідним є дослідження питання правових позицій Конституційного Суду України. Поняття «правова позиція» Конституційного Суду України з'явилося в сучасному українському конституційному праві порівняно недавно. Ця проблема в науковому юридичному колі почала широко обговорюватись із середини 90-х рр. ХХ ст.

Конституційний Суд України, здійснюючи контроль за конституційністю законів та інших актів чи тлумачення Конституції й законів України, у своїх рішеннях не тільки відповідає на питання, порушені в конституційних поданнях і зверненнях, а й на основі доктринального підходу нерідко формує певні правові позиції, що є найбільш цінним у його практиці [3, с. 66].

Проблема правових позицій Конституційного Суду висвітлюється в працях багатьох українських дослідників, зокрема Ю.Г. Барабаша, Ю.В. Бауліна, І.І. Дахова, О.П. Євсєєва, В.М. Кампо, Р.С. Мартинюка, В.А. Овчаренко, Х.В. Приходько, К.А. Сасова, А.О. Селіванова, Т.М. Слїнько, Д.С. Терлецького, П.М. Ткачука, Т.О. Цимбалістого та інших. При цьому в українській юридичній науці поняття «правова позиція Конституційного Суду» розкрито вкрай недостатньо, тому ця проблема є актуальною й потребує ґрунтовного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-правовий аналіз поняття «правові позиції Конституційного Суду України» та визначення їх місця в процесуальних актах Конституційного Суду.

Для досягнення мети роботи поставлені завдання: проаналізувати позиції українських науковців щодо правових позицій Конституційного Суду України; дослідити правову природу позицій Конституційного Суду України; проаналізувати проблеми законодавчого забезпечення дефініції «правові позиції Конституційного Суду України»; дослідити проблему розмежування понять «правова позиція» й «рішення» Конституційного Суду України.

Результати дослідження. На рівні конституційних правовідносин КСУ є єдиним органом конституційної юрисдикції, завданням якого є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України [8]. Діяльність Конституційного Суду України регулюється Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України» й Регламентом Конституційного Суду України. Проте в цих актах законодавцем не передбачена така дефініція, як «правова позиція», хоча у висновках і рішеннях та інших процесуальних актах, які надає КСУ при розгляді справ, він звертається до інтерпретаційних висновків, викладених у його попередніх рішеннях [13, с. 13]. Конституційний Суд України за результатами розгляду справ ухвалює рішення й дає висновки, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними та не можуть бути оскаржені. Правова позиція Конституційного Суду, яка відображається в його процесуальних актах, є важливою складовою у формуванні його усталеної практики. Ми вважаємо, що є крайня необхідність у законодавчому забезпеченні цієї дефініції, адже принципами діяльності Конституційного Суду України є, зокрема, верховенство права, повний і всебічний розгляд справ та обґрунтованість прийнятих ним рішень, відповідно до цих принципів правова позиція має бути гарантом рівності всіх перед законом у результаті однакового трактування Конституції й законів України та, відповідно, застосування правових аргументів і висновків згідно з уже сформованими правовими позиціями Суду, що виражає стійке ставлення Конституційного Суду до конституційно-правових проблем.

Багатоманітність думок і формулювань свідчить, що правові позиції – явище неординарне, оскільки, незважаючи на відсутність законодавчого визначення, воно регулярно застосовується як Конституційним Судом України при посиленні на його попередні акти, так і судами загальної юрисдикції, а також науковцями. Ураховуючи те, що Суд є колегіальним органом, по суті, ідеться про його правовий досвід, що виникає у відповідь на правові запитання, поставлені суб'єктами подань і звернень, і цей досвід відіграє роль групового правового світогляду [1, с. 98].

На нашу думку, першоджерелом правової позиції є наукова і професійна свідомість самих суддів Конституційного Суду, на підставі якої формується судова воля. КСУ є колегіальним органом, кожен із 18 суддів має змогу в письмовій формі викласти власну окрему думку. Проте виявом судової волі є інтелектуальна діяльність щодо з'ясування й роз'яснення волі Основного Закону, матеріалізованої в його нормах, а також застосування всієї сукупності способів і прийомів тлумачення, які допомагають визначити єдине можливе розуміння сутності предмета розгляду. Саме воля більшості суддів Конституційного Суду й формує так звану правову позицію, яка долає невизначеність, що виникла в конкретному конституційному спорі [5, с. 110]. Отже, вирішальним чинником появи та формування правової позиції є доктринальний світогляд членів спеціального органу конституційного контролю. Перевага нормативного або природно-правового чи соціологічного світогляду матиме принципово різні результати в контексті правової аргументації й певною мірою логічного вибудовування.

Однак спектр думок учених щодо розуміння правових позицій надзвичайно широкий. Їх розуміють як переконливий прецедент тлумачення; як систему правових аргументів, правоположень (праворозуміння), зразків (правил) прецедентного характеру, загальних правил, орієнтирів тощо; як правові висновки та уявлення суду; як результат інтерпретації (тлумачення) Судом духу й букви Конституції, тлумачення норм конституційного змісту (аспектів) положень галузевих (чинних) законів, інших нормативних актів у межах його компетенції, які знімають невизначеність у конкретних конституційно-правових ситуаціях і слугують правовою основою підсумкових рішень конституційного суду [12, с. 121].

Наприклад, І.П. Домбровський і В.О. Гергелійник розглядають термін «правова позиція» як викладений у рішенні Суду висновок щодо тлумачення можливості застосування

(механізму реалізації) конкретної норми права в певних правовідносинах, який є обов'язковим для всіх суб'єктів права [2, с. 143].

На думку Т.О. Цимбалістого, правова позиція Конституційного Суду – це не лише остаточний варіант його рішення (у широкому розумінні), а й система правових аргументів, які використовувалися для його обґрунтування, уявлення Конституційного Суду про сутність розглядуваної ним проблеми й висновки, до яких він доходив під час її вирішення [14, с. 153]. Ми погоджуємось із такою думкою й вважаємо, що в основу правової позиції Суду також покладено наукові знання, конституційні принципи та правові доктрини.

Українська дослідниця Х.В. Приходько пропонує визначити правові позиції Конституційного Суду як результат інтерпретаційного процесу – складової конституційного судового процесу [7, с. 45]. Ми підтримуємо цю думку, адже в результаті розгляду справ КСУ не утворює нові норми права, а розширює зміст і трактує вже чинні норми права. Варто звернути увагу на те, що в ухвалах та висновках про відмову у відкритті конституційного провадження мають міститися правові позиції Суду, які означають тлумачення не норм Конституції, а норм Закону «Про Конституційний Суд України» про підвідомчість і допустимість розгляду справ [5, с. 110].

Також Х.В. Приходько веде мову про те, що є очевидною й незаперечною є діалектична єдність і взаємозв'язок правових позицій і підсумкових рішень Конституційного Суду [7, с. 45]. Проте варто зауважити, що зміст понять «рішення Конституційного Суду» та «правова позиція Конституційного Суду» не збігаються за значенням. Різна природа правових позицій і рішень зумовлює відмінність у їхній юридичній силі. Існують різні підходи до визначення основних ознак правових позицій Конституційного Суду. Наслідком прийняття рішень є, зокрема, втрата чинності неконституційними законами, іншими актами або їх окремими положеннями, надання офіційного тлумачення конституційних і законодавчих приписів. Правові позиції як найбільш узагальнені правові висновки Суду внаслідок тлумачення ним Конституції України, положень законів, інших нормативних актів знімають конституційно-правову невизначеність і неоднозначність розуміння положень таких актів [11, с. 5–6]. А.О. Селіванов у своїх монографічних дослідженнях відзначав, що висновки, закладені в правових позиціях Конституційного Суду, мають глибоку правову основу й набувають правової обов'язковості в силу статусу та авторитету Суду [10, с. 156]. Існують дискусії щодо того, у якій частині рішення знаходиться правова позиція. Ми маємо підстави вважати, що правова позиція знаходиться в мотивувальній частині рішення й у деяких випадках у резолютивній, адже аргументація, тлумачення, роз'яснення, обґрунтування остаточного вирішення справи за загальним правилом побудови рішень (ухвал, висновків) Конституційного Суду знаходиться саме в мотивувальній частині рішення, проте частково елементи правових позицій знаходяться також у резолютивній частині рішення.

Російський дослідник К.А. Сасов зауважує, що виділення правової позиції як правової основи кінцевих рішень єдиного органу конституційної юрисдикції означає покладання в основу рішень Суду чогось невизначеного, того, що не має, власне, правового змісту в загальній теорії права. Правова позиція є таким позасистемним феноменом, місце якого серед відомих категорій права поки що не визначене [9, с. 30]. Такий порядок речей відповідає українській дійсності, адже законодавчого забезпечення цього феномена немає й ведеться обговорення в наукових колах.

Для кращого розуміння правових позицій пропонуємо звернутись до досліджень Х.В. Приходько, яка визначає правові позиції Конституційного Суду в кількох значеннях, зокрема в широкому та вузькому. У широкому значенні інститут правових позицій Суду охоплює правові позиції, сформовані й сформульовані Судом колегіально в прийнятих ним актах і конституційними судьями України одноосібно, викладеними як їхні окремі думки. З урахуванням того, що окрема думка судді Конституційного Суду є додатком до акта Суду, а значить є складовою правової позиції й позиції конституційних суддів, отже, їхні окремі думки є функціонально пов'язаними, взаємозумовленими, взаємодоповнюючими, але різними за юридичною силою [7, с. 53].

У вузькому значенні Х.В. Приходько правові позиції Конституційного Суду розуміє як систему концептуальних послідовних взаємоузгоджених висновків, правоположень, умовиводів, аргументів і заперечень Суду, сформульованих на підставі Конституції й законів України, з урахуванням загально визнаних правових цінностей, конституційних принципів міжнародних правових стандартів. Ці позиції Конституційний Суд приймає колегіально в межах конституційно та законодавчо визначених повноважень і в порядку конституційного провадження [7, с. 53].

Деякі науковці ведуть мову про те, що правові позиції Конституційного Суду мають багато спільного з прецедентом. Р.С. Мартинюк, з'ясовуючи відмінності, які відрізняють інтерпретаційні акти органів спеціалізованого конституційного контролю від прецедентних рішень, звертає увагу на той факт, що органи конституційної юрисдикції приймають свої акти завжди у зв'язку з необхідністю тлумачення норм позитивного права. Згадана інтерпретація має місце навіть тоді, коли підставою прийняття акта є перевірка відповідності конституції норм законодавства і прийняте органом конституційного контролю рішення не оформляється у спеціальний акт тлумачення. Фактично тлумаченням конституції супроводжується розгляд Конституційним Судом будь-якої справи. У цьому сенсі будь-який акт конституційного правосуддя – інтерпретаційний. Звідси й визначення у спеціальній літературі відповідних актів як інтерпретаційних. Поява інтерпретаційного акта неможлива без норми позитивного права, яка йому передує й утворює об'єкт його тлумачення. Прецедентні рішення натомість виявляють лише часткову зумовленість нормами позитивного права. Більше того, така зумовленість може бути відсутня взагалі. Прецедентне рішення з'являється зовсім не обов'язково як результат судового тлумачення норм законодавства. Його появу може спричинити об'єктивна необхідність правового вирішення ситуації, не врегульованої нормами позитивного права [6, с. 78]. Повністю підтримуємо цю точку зору, адже судові прецеденти покликані безпосередньо регулювати суспільні відносини, заповнюючи прогалини в позитивному праві, а органи спеціалізованого конституційного контролю такими повноваженнями не наділені, їхня компетенція обмежується питаннями перевірки відповідності конституції інших нормативних актів та питаннями офіційної інтерпретації Основного Закону.

Д.С. Трелецький зазначає, що більш коректною є позиція, згідно з якою в судовій та іншій правозастосовній практиці правові позиції Конституційного Суду набувають характеру прецеденту за своєю юридичною силою, але такими за своєю природою не є. У низці правових явищ (правових норм, принципів, правоположень, прецедентів тощо) правові позиції Конституційного Суду посідають самостійне рішення і їх можна розглядати як джерела конституційного права й інших галузей права (законодавства). Він зазначає, що такий підхід зумовлює сприйняття правових позицій як певного позасистемного феномена – нового правового явища, місце якого в системі координат українського права поки залишається невизначеним [12, с. 122]. Погоджуємось із цією думкою, яка ще раз підтверджує актуальність цієї проблеми.

На думку В.М. Кампо, не може існувати єдиного розуміння правових позицій Конституційного Суду України, оскільки з різних доктринальних поглядів одні й ті самі позиції можуть розглядатися як такі, що містять дещо відмінний зміст. Так, із погляду доктрини правової держави (романо-германська правова традиція) правові позиції можна визначити як положення нормативного тлумачення Конституції й законів України та казуального застосування конституційних норм до оспорюваних приписів законодавства в актах Конституційного Суду України, які на території держави є обов'язковими до виконання, остаточними й не можуть бути оскаржені. Із погляду доктрини верховенства права (англосаксонська правова традиція) правові позиції – це будь-які положення висновків, рішень та ухвал Конституційного Суду України, які з огляду на судовий характер цих актів можуть слугувати нормами для їх виконання, використання, додержання й застосування будь-якими органами публічної влади, об'єднаннями громадян, фізичними та юридичними особами приватного права. Правові позиції КСУ можуть також мати нормативістський (консервативний) або реалістичний (модернізаційний) характер. Переважання нормативістських положень у правових позиціях Суду є наслідком певної правової традиції, що склалася в пострадянський період у судах загальної юрисдикції на ґрунті верховенства закону. Натомість реалістичні положення в його правових

позиціях є продуктом застосування засад верховенства права [4, с. 115]. Тобто, через призму різних доктринальних поглядів не існує єдиного розуміння поняття «правова позиція».

Висновки. Правові позиції Конституційного Суду України є результатом офіційного тлумачення правових норм. Правові позиції містяться у процесуальних документах Суду, зокрема в рішеннях, висновках і ухвалах. Правова позиція Суду є важливим елементом діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції та є результатом інтерпретаційного процесу. Першоосновою правової позиції Конституційного Суду є окрема думка судді. Отже, необхідно законодавчо визначити поняття «правова позиція» й урегулювати інші питання, пов'язані з цим правовим феноменом, зокрема перегляд правових позицій Конституційного Суду, критерії та ознаки правової позиції Конституційного Суду тощо. Проте через призму різних доктринальних поглядів не існує єдиного розуміння поняття «правова позиція», тому таке явище можна вважати феноменом, яке потребує подальшого обґрунтування й аналізу.

Список використаних джерел:

1. Баулін Ю.В. Правові позиції Конституційного Суду України: правова природа, поняття та розвиток: Огляд круглого столу / Ю.В. Баулін // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 6. – С. 98–110.
2. Гергелійник В.О. Правові позиції Конституційного Суду України: окремі аспекти / В.О. Гергелійник, І.П. Домбровський // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 4–5. – С. 140–146.
3. Кампо В.М. Деякі теоретичні проблеми конституційного контролю за додержанням парламентом процедури внесення змін до Конституції України / В.М. Кампо, В.А. Овчаренко // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 3. – С. 64–76.
4. Кампо В.М. Правові позиції Конституційного Суду України як необхідний елемент забезпечення судово-правової реформи / В.М. Кампо // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 2. – С. 112–122.
5. Конституційна юрисдикція : [підручник] / [Ю.Г. Барабаш, І.І. Дахова, О.П. Євсєєв та ін.] ; за ред. Ю.Г. Барабаша та А.О. Селіванова. – Х. : Право, 2012. – 168 с.
6. Мартинюк Р.С. Природа правових позицій органів спеціалізованого конституційного контролю: теоретико-правовий аспект / Р.С. Мартинюк // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 1. – С. 76–86.
7. Приходько Х.В. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу / Х.В. Приходько // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 2. – С. 43–54.
8. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16.10.1996 р. № 422/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/422/96-вр>.
9. Сасов К.А. Проблемы реализации полномочий Конституционного Суда Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / К.А. Сасов. – М., 2005. – 216 с.
10. Селіванов А.О. Верховенство права в Конституційному правосудді: Аналіз конституційної юрисдикції / А.О. Селіванов. – К. ; Х. : Акад. прав. наук України, 2006. – 400 с.
11. Слінько Т.М. Правові позиції Конституційного Суду України з питань діяльності судів загальної юрисдикції / Т.М. Слінько, Р.Р. Рева // Проблеми законності. – 2011. – Вип. 117. – С. 3–13.
12. Проблеми сучасної конституціоналістики : [навч. посіб.] / [Д.С. Терлецький, М.П. Орзіх, М.В. Афанасьєва, В.Р. Барський та ін.] ; за ред. М.П. Орзіха. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 272 с.
13. Ткачук П.М. Правові позиції Конституційного Суду України / П.М. Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 1. – С. 10–21.
14. Цимбалістий Т.О. Конституційна юстиція в Україні : [навч. посіб.] / Т.О. Цимбалістий. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 200 с.

